

УДК 330.3

*I. К. Чукаєва,
д. е. н., ст. н. с., головний науковий співробітник відділу виробничої інфраструктури
Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», м. Київ*

СВІТОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДЛЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВУГЛЕВОДНЯМИ

*I. K. Chukaeva,
d. e. n., st. n. s., a main research worker of department of production infrastructure of
Public institution is «Institute of economy and prognostication of NAN of Ukraine», Kyiv*

WORLD EXPERIENCE USE OF ECONOMIC TOOLS FOR SUPPORT OF HYDROCARBONS

У статті проаналізовано досвід провідних країн та можливості його застосування щодо розвитку систем забезпечення вуглеводнями України. Показана необхідність удосконалення існуючих інструментів та методів господарювання які б відповідали сучасним економічним умовам.

Of particular relevance to the gradual reduction of reserves of hydrocarbon resources is the problem of ensuring the national economies of energy resources. The article analyzes the experience of leading countries and shows that the development of software hydrocarbons should improve existing tools and methods of managing and developing new mechanisms that meet modern economic conditions.

Ключові слова: системи забезпечення вуглеводнями, організаційно-економічні механізми, економічні інструменти, закордонний досвід.

Keywords: system for hydrocarbons organizational-economic mechanisms, economic instruments, foreign experience.

Вступ. Особливої актуальності в умовах поступового скорочення запасів вуглеводневих ресурсів набуває проблема забезпечення національних економік енергетичними ресурсами. Як показує досвід провідних країн, для розвитку систем забезпечення вуглеводнями необхідно удосконалення існуючого організаційно-економічного інструментарію та механізмів які б відповідали сучасним економічним умовам.

Проблемам розвитку систем забезпечення вуглеводнями присвячені праці таких закордонних дослідників як Х.О. Армор, К. Хешелоу, А. Инкпен та багатьох інших [1, 2, 3].

Проблеми трансформації систем забезпечення вуглеводнями розглядаються в роботах Аверина І.С., Азарова А.І., Бажанова П.Р., Матвєєва Т.В., Машкова Н.В., Байраншина А.Ю [4, 5, 6].

Водночас можливості застосування закордонного досвіду розвитку систем забезпечення вуглеводнями з врахуванням сучасних економічних умов, які склались на Україні, досліджено недостатньо.

Постановка задачі. Метою статті є на основі дослідження світового досвіду розвитку вуглеводневого сектору виявити можливості його застосування для підвищення ефективності діяльності систем забезпечення вуглеводнями України.

Виклад основного матеріалу. *Інвестування.* На даний час екстенсивний розвиток нафтового сектору обумовлений головним чином, сформованим дефіцитом, як інвестицій, так і нових технологій. Світова практика показує, що швидкість технологічного оновлення виробництва та темпи нарощування випуску інноваційної продукції багато в чому залежать від того, наскільки інвестиційні можливості компанії виходять за рамки самофінансування. Велику роль у фінансуванні витрат в інновації в розвинених країнах виконують облігаційні позики компаній (США, Великобританія) і система банківського кредитування (Японія, Південна Корея, ЄЕС), тоді як шляхом випуску власних акцій компанія може залучити порівняно невелику, щодо необхідного обсягу інвестицій, частку фінансових ресурсів.

В останнє десятиліття основна частина інвестиційних витрат капітального характеру в світовій нафтовій галузі здійснюється за рахунок власних коштів корпорацій. Це позбавляє можливості нафтові компанії розподіляти ризики.

Для збільшення інвестиційних можливостей нафтових компаній доцільно здійснювати прискорену амортизацію основних фондів. Крім того, важливим фактором прискореного поширення інноваційних технологій повинен стати механізм цільового надання кредитів для підтримки довгострокових інвестицій [7].

Як показує зарубіжний досвід, для поліпшення умов інвестування в нафтові компанії необхідно вдосконалення діючої ліцензійної системи, а саме:

- дозвіл на отримання прав користування надрами;
- використання загальних принципів оподаткування вітчизняних і зарубіжних інвесторів;
- встановлення публічно-правових механізмів гарантування прав інвесторів;
- використання системи угоди про розподіл продукції із спеціально встановленою для неї системою податків і законодавства, гарантії збереження прийнятих податкових та інших зобов'язань протягом всього терміну експлуатації родовища.

В принципі, повинно бачь законодавчо встановлено дозвіл застави прав на користування надрами, переуступка прав між суб'єктами підприємницької діяльності під контролем держави. Слід оформити дозвіл для інвесторів, які не є надкористувачами, але здійснюють спільну діяльність з видобутку вуглеводнів з підприємством-надкористувачем, реалізуючи за договором нафту, яка їм належить, як продукт власного виробництва. Необхідною є процедура аудиту ліцензійних ділянок по міжнародній ресурсній класифікації.

Зниження витрат. Головним в зниженні витрат є впровадження технологій, що забезпечують кратне (а не на 5-10%) підвищення ефективності виробництва. Прикладами масштабного зниження витрат можуть служити використання горизонтально і горизонтально-розгалуженого буріння, яке забезпечує зростання дебітів в 2-10 разів; гідророзрив пластів, що забезпечує збільшення дебітів в 2-3 рази; виборча індивідуальна закачка води, результатом якої може виявитися зростання дебітів 1,2 рази.

Крім прямих заходів, таких як впровадження нових технологій, обладнання, інформаційних систем, повинні бути реалізовані і непрямі заходи, а саме

модернізація спеціалізованих заводів. Актуальним є створення сервісних центрів, що дозволяє використовувати переваги спеціалізованих організацій.

Ціноутворення. Головне - ліквідація сформованих диспропорцій в цінах на енергоносії (вугілля, мазут, природний газ); диференціація цін по регіонах. Необхідним є створення нафтової біржі (по типу Лондонської, Нью-Йоркської, Сінгапурської), системи ф'ючерсних контрактів. Саме так може сформуватися рівноважна ціна, прийнятна як для постачальників, так і для споживачів. Нагальним питанням є створення державного нафтового резерву (не тільки для потреб мобілізаційного розвитку, а й для регулювання цін). Важливою проблемою є створення «банку якості» нафти.

Державна підтримка. Для вітчизняного нафтового комплексу найбільш актуальним є перехід до моделі інноваційного розвитку, в основу якої закладено видобуток вітчизняних ресурсів вуглеводнів на основі власних інноваційних технологій за рахунок інвестування з боку іноземного капіталу. Однак домогтися цього можна тільки в разі здійснення доцільної і ефективної протекціоністської політики з боку держави. Держава повинна навчитися захищати інтереси вітчизняних товаровиробників таким чином, щоб не виникло протиріч між виробниками обладнання і технологій.

Наприклад, в Норвегії тривалий час застосовувалося обов'язкове квотування закупівель продукції і послуг від національних постачальників при реалізації нафтових проєктів. При цьому, сам факт введення системи квотування в галузі підтвердив, що держава спочатку передбачає потенційно високий рівень конкурентоспроможності норвезьких фірм з точки зору якості, так і вартості самої продукції.

Слід зазначити, що в даному випадку протекціонізм був абсолютно виправданий, що підтвердив подальший розвиток подій. Вийшовши при підтримці держави на ринок нафтового обладнання та послуг, норвезькі фірми досить швидко завоювали високий авторитет і на практиці довели свою конкурентоспроможність.

Таким чином, держава повинна здійснювати комплексну промислову, технологічну та інноваційну політику щодо систем забезпечення вуглеводнями. Саме ці три аспекти державної підтримки цієї системи здатні забезпечити її перехід в інноваційну площину. І в якості одного з перших етапів промислової політики в нафтовому секторі має стати побудова ефективних механізмів державного регулювання, які направили б попит підприємств і компаній нафтового сектора на наукомістку продукцію в сторону внутрішнього ринку інноваційних ресурсів.

Державне регулювання. На даний час складається система, при якій прямі методи впливу держави на об'єкти систем забезпечення вуглеводнями замінюються використанням непрямих методів (економічних).

Напрями, за якими повинна розвиватися система державного регулювання систем забезпечення вуглеводнями:

1) системність і динамічність, тобто необхідно розглядати всю систему (від розвідки і видобутку до збуту нафтопродуктів і нафтохімії), причому не за станом на сьогоднішній день, а в динаміці;

2) спрямованість в майбутнє - не тільки орієнтуватися на ситуацію, що склалася і обмежуватися її констатацією, а й визначати найбільш раціональні напрямки руху в майбутньому;

3) пріоритети громадських інтересів - оцінка існуючого положення з точки зору пріоритету громадських інтересів і пошуку заходів, спрямованих на досягнення найбільшого економічного ефекту;

4) узгодження інтересів різних суб'єктів, що функціонують в нафтовому комплексі (держави, регіони, вітчизняні та зарубіжні компанії, організації фінансово-банківської інфраструктури). Відносини краще будувати на партнерських, а не на адміністративних відносинах;

5) врахування унікальності кожного з родовищ, що розробляються (за віком, географічним положенням, фізико-хімічним складом нафти, геологічними особливостями і т.п.). Параметри системи регулювання повинні бути диференційовані за роками і етапами розробки;

6) підгалузева диференціація - не обмежувати заходи регулювання тільки сферою нафтовидобутку.

Держава може використовувати для регулювання кілька механізмів, в тому числі:

- державні замовлення;

- державна підтримка різного роду інвестиційних проєктів для систем забезпечення вуглеводнями;

- розгляд та затвердження схем розробки і проєктів розробки нафтових родовищ, контроль за їх виконанням, затвердженням розмірів балансових і видобутих запасів по кожному родовищу;

- зміна системи надкористування, видача ліцензій, укладення УРП і т.п. ;

- зміна податкової та митної політики;

- придбання / продаж державних часток в акціонерному капіталі нафтових компаній.

Видача держзамовлення або пряме бюджетне фінансування доцільно по відношенню до геологорозвідувальних робіт (ГРР), оскільки ГРР на кашлат фундаментальним дослідженням, які фінансуються з бюджету.

Удосконалення системи оподаткування. Як показує досвід зарубіжних країн, для стимулювання раціонального використання основних фондів введений податок на майно, включаючи трубопроводи, вартість корисних копалин, що знаходяться в надрах. Також, слід врахувати при оподаткуванні унікальність кожного нафтового родовища, особливо для родовищ з падаючим видобутком. Крім того, доцільно ввести гнучку систему оподаткування, в якій ставка податку на видобуток корисних копалин (ПВКК) враховує особливості родовищ. Частина доходів, які вилучаються у компанії, спрямовується до спеціального стабілізаційного фонду, який призначено для фінансування робіт з відтворення мінерально-сировинної бази, і для врегулювання економічної ситуації в разі падання цін на нафту. Додатковий дохід вираховується як різниця між реальною експортною ціною і ціною на нафту, яка закладена в бюджет.

У світовій практиці існує два види подібних фондів: стабілізаційний і фонд майбутніх поколінь. Фонд майбутніх поколінь призначений для використання після того, як родовища природних ресурсів будуть вичерпані. Інші кошти таких фондів використовуються для виплат квазірентних платежів населенню. Стабілізаційні фонди поділяються на величину залежності державних бюджетів від коливань цін світових ринків на сировину.

Одним з напрямків державної підтримки систем забезпечення вуглеводнями являються податкові пільги, що стимулюють їх інноваційний розвиток. Розглянемо, яким чином застосовуються дані пільги на прикладі Великобританії, Норвегії та Канади.

У Великобританії витрати на НДДКР можна відносити на витрати в податковому періоді, в якому вони були понесені. Якщо малі і середні компанії витратили на дослідження і розробки більш 25 тис.ф.ст., то розмір відрахування збільшується до 150%. Для великих компаній до витрат можна віднести 125% від фактично понесених витрат [8]. Також якщо після застосування вирахування у підприємства залишилися збитки, то їх можна перенести на майбутній період або отримати компенсацію в розмірі 16% від таких збитків.

У Норвегії існує два варіанта обліку витрат на НДДКР. По-перше, це зменшення бази оподаткування через списання витрат цілком в звітному періоді або через амортизацію. По-друге, це надання податкового кредиту малим і середнім компаніям, який зменшує суму податку, що сплачується на прибуток, а не базу для його розрахунку.

Підвищенням максимальним розміром пільг можуть скористатися організації, які отримують послуги у університетів чи інших дослідницьких організацій. Крім того, якщо підлягає сплаті податок на прибуток менше наданого в звітному періоді кредиту, то різниця повертається державою на користь компанії.

У канадській провінції Альберта, що є основним постачальником вуглеводнів в цій країні, для заохочення застосування нових технологій передбачено ряд заходів податкового стимулювання: пільги по роялті для видобутку нафти з горизонтальних свердловин, знижки при використанні різних методів підвищення віддачі пластів, «каникули» для відновлених свердловин і ін.

Управління державним Фондом надр. У таких країнах як Росія і Венесуела діє подвійна система надкористування: ліцензійна і договірна, а в інших нафтовидобувних країнах прийнята одна система доступу до надр або ліцензійна, або договірна. В основних нафтовидобувних країнах переважає цивільно-правова система, що базується на договорах концесій або угод про розподіл продукції.

Система трансферного ціноутворення. Трансферне ціноутворення має на увазі, що платники податків в особі вертикально інтегрованих нафтових компаній купують нафту у своїх дочірніх нафтовидобувних підприємств по трансферній ціні. Частина цієї нафти в подальшому реалізується на експорт (близько 30-35%), а решта переробляється на давальницькій основі на НПЗ з подальшою реалізацією нафтопродуктів як на внутрішньому ринку, так і на експорт. Трансферна ціна, як правило, встановлюється, виходячи з цілей мінімізації оподаткування, на рівні існуючих витрат нафтовидобувного підприємства з мінімальною рентабельністю.

В результаті податкова база у нафтовидобувних підприємств з податку на прибуток, що обчислюється у вартісному вираженні, стає нижче, ніж при реалізації нафти по «ринковим цінам».

Світовий досвід свідчить, що країни з економікою, що розвивається, в таких випадках використовують для визначення податкової бази довідкові ціни на сорти нафти, які котируються на міжнародних ринках.

У світовій практиці для вирішення проблеми довідкових цін найбільш часто використовується «принцип витягнутої руки», коли держава встановлює ціни на такому рівні, на якому вони перебували б, якби сторони, що приймають участь в трансферній угоді, діяли в рамках ринкових відносин. Наприклад, в Росії базою для розрахунку «податкової ціни» нафти, що відповідає умові вільної і повної її реалізації, є вартість кошика нафтопродуктів на внутрішньому ринку.

Висновки.

Аналіз закордонного досвіду дозволив виявити перспективний організаційно-економічний інструментарій для підвищення ефективності роботи систем забезпечення вуглеводнями у вітчизняних умовах.

Розвиток систем забезпечення вуглеводнями може бути здійснено тільки на основі вдосконалення організації діяльності всіх учасників інноваційного процесу, що дозволяє: найбільш повно використовувати наявні джерела інновацій в мінливих умовах зовнішнього середовища, враховувати економічні особливості підприємств галузі, можливості взаємодії великого і малого бізнесу з точки зору скорочення ризиків, розподіляти обмежений обсяг інвестиційних ресурсів на інновації між суб'єктами ринку з метою отримання максимального ефекту. Крім того, система забезпечення вуглеводнями як соціально-економічна система в тій чи іншій мірі відчуває регулюючий вплив (прямий і непрямий) з боку органів державної влади. З цією метою кожна країна виробляє (в тому числі і з урахуванням світового досвіду) свій механізм регулювання розвитку нафтового бізнесу, здійснюючи: розробку та прийняття законодавчих актів; встановлення розмірів податкових ставок для даного виду діяльності; визначення розміру державного сектора; формування обслуговуючої інфраструктури та ін.

Література.

1. Armour H.O. Organizational Structure and Economic Performance: A Test of the Multidivisional Hypothesis. *The Bell Journal of Economics*, Vol. 9, (Spring, 1978), pp. 106–122
2. Heshelow K. Investing in Oil and Gas: the ABC's of DPPs (Direct Participation Program): and why you need to learn about this now. *The state of Oil & Gas – Universe*. 2008. – 148 p.
3. Inkpen A. *The Global Oil & Gas Industry: Management, Strategy and Finance*. – Penn Well Corporation. 2011. – 584 p.
4. Аверина И.С. Основные направления развития инноваций на предприятиях нефтяной отрасли/ И.С. Аверина // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 10: Инновационная деятельность, № 3 / 2008. – с. 4–6
5. Азарова А.И. Инновационные технологии в нефтедобыче и их отражение в системе управления вертикально интегрированных нефтяных компаний/ А.И. Азарова // Проблемы учета и финансов. № 4 (8) / 2012
6. Бажанов П.П. Создание вертикально-интегрированных компаний в нефтяной промышленности как фактор обеспечения их конкурентоспособности/ П.П. Бажанов // Российское предпринимательство. – 2008. – № 4, Вып. 2 (109). – с. 52–56. – [Электронный ресурс]. Режим доступа <http://www.creativeconomy.ru/articles/13277/>
7. Березина А.А. Особливості економічної політики Росії в сфері високих технологій // Фінанси та кредит 2010.- №23 (407) - С.60-63
8. Гончаренко І.А. Правове регулювання оподаткування розробки родовищ нафти і газу в Російській Федерації і зарубіжних країнах; Навчальний посібник.-М.: Статут.- 2009, - 204 с.].

References.

1. Armour, H.O. (1978) "Organizational Structure and Economic Performance: of the Multidivisional Hypothesis", *The Bell Journal of Economics*, vol.9, pp. 106–122
2. Heshelow, K. (2008) "Investing in Oil and Gas: the ABC's of DPPs (Direct Participation Program) and why you need to learn about this now", *The state of Oil & Gas*, Universe.
3. Inkpen, A. (2011) "*The Global Oil & Gas Industry: Management, Strategy and Finance*", Penn Well Corporation.
4. Averina, I.S. (2008) "The main directions of development of innovations in the oil sector enterprises", *Vestnyk Volgogradskogo gosudarstvennogo unyversyteta. Seriya 10: Ynnovatsyonnaia deiatel'nost'*, № 3 / 2008. – С. 4–6
5. Azarova, A. (2012) "Innovative technologies in the oil industry and their reflection in the control system of vertically integrated oil companies", *Problemy ucheta finansov*, vol. № 4 (8)
6. Bazhanov, P. (2008) "Creation of vertically integrated companies in the oil industry as a factor of their competitiveness", *Rossyskoe predprynimatel'stvo*, vol.№2 (109), pp. 52-56, [Online], available at: <http://www.creativeconomy.ru/articles/13277/>(Accessed 4 May 2016).
7. Berezina, A. (2010) "Osoblivosti ekonomichnoy politiki Russie in sferi temple tehnologiy", *Finansy ta kredit*, vol. №23 (407), pp. 60-63
8. Goncharenko, I.A. (2009) *Pravove rehulivannia opodatkuvannia rozrobky rodovysch nafity i hazu v Rosijs'kij Federatsii i zarubizhnykh krainakh* [Legal regulation of taxation development of oil and gas in the Russian Federation and foreign countries], Statut, Moscow, Russia, p. 204.

Стаття надійшла до редакції 12.07.2016 р.

ТОВ "ДКС Центр"